

Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti. Zbornik radova, Božo DOŠEN (ur.), Matica hrvatska, Zadar – Općina Pakoštane, 2017., 549 str.

Zbornik radova *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti* objavljen je 2017. godine kao plod istoimenog znanstvenog skupa održanog u Biogradu 25. travnja 2014. godine. Zbornik su izdali Ogranak Matice hrvatske u Zadru i općina Pakoštane, dok uredništvo potpisuje Božo Došen. Zbornik ima 549 stranica i u njemu je sadržano 25 radova koje je napisalo 30 autora. U ovo opsežno djelo uključeni su i pozdravni govori urednika Bože Došena (13–15), te suorganizatora skupa: predsjednika Ogranka Matice hrvatske u Zadru Božidara Šimunića (17–18) i predstavnika općine Pakoštane Mladenka Čirjaka (19–20).

Zbornik započinje radom Stanka Josipa Škunce »Toma Ilirik iz Vrane – katolički reformator 15. i 16. st.« (21–38), koji donosi biografiju Tome Ilirika, ličnosti koja je u našim krajevima relativno nepoznata, dok u radovima s drugih govornih područja zauzima značajno mjesto zbog važnosti njegova misionarskog i crkvenog rada. Autor na kraju svog rada donosi prikaz tiskanih djela Tome Ilirika, što je od iznimne pomoći onima koji namjeravaju detaljnije istražiti život i rad te izuzetne ličnosti. Slijedi rad Željka Miletića »Rimski akvadukt Vrana – Zadar« (39–52), koji se bavi tehničkim pitanjima izgradnje impozantne grane vodovoda Biba – Iader. Radomir Jurić u svom radu »Srednjovjekovni spomenici na vranskom području« (53–74) osvrće se na važnost srednjovjekovnih arheoloških nalazišta na području vranskog distrikta. On donosi kratak prikaz groblja, sakralnih objekata, utvrda i nekih srednjovjekovnih sela čiji se ostatci danas nalaze na području od Gornjih Raštana do Banjevaca. Jedan od najvažnijih lokaliteta na vranskom području je nalazište Pakoštane – Crkvina na kojem su osim srednjovjekovne crkve otkrivena i dva groba pokojnika, koji se na temelju ostataka mogu dovesti u vezu s templarskom upravom vranskog lokaliteta. Rezultate tih arheoloških istraživanja donose Ante Uglešić i Karla Gusar u radu »Dva srednjovjekovna groba s nalazišta Pakoštane – Crkvina« (75–90). Na istome arheološkom lokalitetu Pakoštane – Crkvina te na obližnjim lokalitetima Vranskoga jezera pronađena je brojna i raznovrsna numizmatička građa iz razdoblja od 13. do 18. stoljeća, koja uključuje ne samo novac Mletačke Republike nego i monete iz Akvileje, Ferrare, Padove, Verone, kao i novac grada Splita, Dubrovačke Republike te Osmanskog Carstva. Tematizaciju i fotografije te numizmatičke građe prikazuju Mato Ilkić i Marko Meštrović u radu »Noviji nalazi novca iz srednjega i ranoga novog vijeka s područja Vrane« (91–106). Slijedi rad Ivane Anzulović »Srednjovjekovna sela vranskog distrikta (od 1409. godine do dolaska Osmanlija)« (107–177), koja donosi detaljan pregled utvrde, crkve i stanovništva Vrane kao i posjeda i sela vranskog distrikta. Autorica dijeli ta sela na ona koja pripadaju vranskom distriktu, tj. sjeverozapadna, sjeveroistočna, jugozapadna i jugoistočna od Vrane, te na ona koja geografski ne pripadaju vranskom, već ninskom distriktu, no nakon 1409. ostaju pod upravom hrvatskih vlasti. Stanovništvo tog područja bilo je vrlo mobilno i uključeno u društveno i pravno uređenje grada Zadra. To se može iščitati u radu Zorana Ladića »Kasnosrednjovjekovni stanovnici Zadra podrijetlom iz Vrane u zadarskim bilježničkim spisima« (179–206). On zaključuje da se iz bilježničkih spisa može ne samo uočiti snažan priljev stanovništva iz vranskog distrikta nego i rekonstruirati društveno uređenje podgrađa Vrane i okolice. Slijedi rad Pave Kere »Župa Vrana«, u kojem je opsežno prikazana povijest župe Vrana kroz njezine zgrade, pokretni i nepokretni inventar. Autor donosi popis župnika, vjernika koji su stradali u Drugome svjetskom ratu te

popis matica koje su sačuvane u župi. Rad Tomislava Galovića nosi zanimljiv naslov »Sancti Gregorii monasterium, cui Urana est uocabulum« (239–255), koji autor preuzima iz tzv. Zvonimirove zavjernice, kojom hrvatski kralj Zvonimir 1076. godine benediktinski samostan u Vrani ustupa Apostolskoj Stolici da zauvijek bude u njezinoj vlasti. Nažalost, originalni dokument nije ostao sačuvan, već se njegovi kasniji prijepisi čuvaju u Vatikanskom tajnom arhivu i Vatikanskoj apostolskoj knjižnici. Autor u svom radu rekapitulira dosadašnja saznanja o benediktinskom samostanu i poziva na daljnja arheološka istraživanja. U Vrani su osim benediktinaca i ivanovaca djelovali i vitezovi templari. Usprkos malobrojnosti povijesnih izvora, neki autori smatraju da je Vrana bila vrhovno sjedište templarske pokrajine Ugarske i Hrvatske. Juraj Balić u radu »Templari u Hrvatskoj s posebnim osvrtom na templare u Vrani« (257–269) smatra da se takve tvrdnje ne mogu s pouzdanjem potvrditi, no može se prihvatiti misao da je na ovim prostorima Vrana bila najvažniji templarski posjed godine 1372. na čelo vranskog priorata dolazi Ivan Paližna, koji se priklanja težnji da se hrvatski dio Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva pripoji Bosanskom Kraljevstvu, odnosno Tvrtku I. Ta težnja da Bosna, Hrvatska, Dalmacija i Slavonija postanu jedna kraljevina na čelu s bosansko-humskim narodnim vladarima propada prodajom Zadra, Novigrada, Vrane i Paga Mlečanima. Okolnosti igre prijestolja i ustanka vranskog priora Ivana Paližne i braće Horvat donosi Milko Brković u radu »Bosanski kraljevski dvor i dalmatinski gradovi« (271–281). Drugi rad Tomislava Galovića u ovom zborniku naslova je »Rogovska opatija i Vrana« (283–300). Rogovska opatija je benediktinski samostan sv. Ivana Evanđelista u Biogradu, koji je krajem 12. stoljeća vodio sudske sporove s vranskim prioratom oko posjeda u široj biogradsko-vranskoj okolici. Kako bismo jasnije razumjeli granice posjeda Rogovske opatije i vranskih templara, autor u članku prvo obrađuje pitanje Vranskog jezera i Vranskog blata zatim donosi rezultate sudskih procesa. Rogovska opatija krajem 15. stoljeća pokušala je meliorirati Vransko blato, no nadolazeća osmanlijska opasnost uklonila je tu mogućnost posve. Neposredno prije Morejskog rata na istom području javlja se grabež za zemljom. Mletačka Republika u svoje podaništvo prima morlačke pobunjenike koji su se usprotivili Turcima u Ravnim kotarima, Bukovici i Zagori. Jedna od skupina iz Zagore koja je premještena u okolici Zadra i Skradina ostvaruje povlaštene uvjete prelaska, odnosno obećano im je pravo zadržavanja posjeda. Po povratku u Zagoru neki od rodova ostaju u Ravnim kotarima i zadržavaju zemlju i prisvajaju veće posjede od onih koji su im trebali pripasti te čine veliku nepravdu prema onima koji posjeduju zemlju bez investiture i baštinskog prava. Marko Rimac u svom radu »Stanovništvo Vrane u svjetlu jedne seobe Morlaka početkom Morejskog rata« (301–312), tvrdi kako je ta nepravda bila jedan od razloga za zemljišnu reformu sindika inkvizitora i generalnog providura. Slijedi rad Krešimira Regana »Plemićki grad Vrana« (313–360), koji prikazuje sustavni razvoj vranskog grada tijekom povijesti. Iz iste utvrde potječe i Ivan iz Vrane, čijim se životom i djelom bave Lovorka Čoralić i Ivana Prijatelj Pavičić u članku »Ivan Vranjanin – mletački admiral u lepantskome boju (1571.)« (361–380). Slijedi rad Filipa Novosela »Na granici Mletačke Republike i Osmanskoga Carstva: Opsada Vrane i vojna revolucija na prostoru Dalmacije u vrijeme Kandijskog rata (1645. – 1669.)« (381–394) u kojem autor analizira opsadu vranske utvrde tijekom Kandijskog rata te uspoređuje način ratovanja, opremljenost i taktiku mletačke vojske u odnosu na druge vojske onog doba u Europi. Postoje i osmanski izvori koji sadrže različite informacije o diplomatskoj, ratnoj i društvenoj povijesti ovih prostora. Njima se bavi Vjeran Kursar u radu »Rat i mir na šiben-

sko-zadarskom području u drugoj polovici 16. stoljeća i politika osmanske Porte (na temelju odredaba centralne vlasti sačuvanih u Mühimme defterima)« (395–410) i prema kojima zaključuje da centralna osmanska vlast u doba mira vodi dobrosusjedsku politiku s Mletačkom Republikom. Sličnom problematikom, no drugim izvorima bavi se Gordana Franov-Živković u radu »Stanje na mletačko-turskoj granici na području Vrane u 17. st. na temelju dokumenata pisanih hrvatskom ćirilicom (bosanicom) i glagoljicom« (411–438). Slijedi rad Bože Došena »Vlasi u Ravnim kotarima« (439–454), koji se bavi međuetničkim temama, vjerskim odnosom katolika i pravoslavaca te širenju Osmanlija na područje mletačke Dalmacije. Autor donosi i kratki prikaz vlaškog vokabulara. Lovorka Čoralčić i Maja Katušić donose popis vojnika iz Vrane i Biograda u mletačkom pješastvu i konjici u članku »Biograđani i Vranjani – vojnici u mletačkim prekomorskim kopnenim postrojbama (18. stoljeće)« (455–474). Petar Runje prikazuje djelovanje svećenika glagoljaša na vranskom području krajem 15. i početkom 16. stoljeća s posebnim fokusom na marijansko svetište sv. Nedjeljice u članku »Svećenici glagoljaši u Vrani (s posebnim osvrtom na Zablacé u srednjem vijeku)« (475–484). »Govori vranskog kraja« (485–494) rad je Josipa Lisca i Marijane Tomelić Ćurlin, koji donose analizu govora vranskog kraja te obrađuju govorne fonološke i morfološke posebnosti. Slijedi rad Andrije Mutnjakovića »Ranorenesansni arhitekt Lucijan Vranjanin (Luciano Laurana)« (497–518) u kojem autor donosi prikaz i važnost djela tog arhitekta koji je ostavio golem trag u italskoj arhitekturi te otvorio put prema zreloj renesansi. Rad je popraćen fotografijama umjetničkih djela. U radu »Glagoljaško pjevanje u Vrani« autora Izaka Špralje mogu se pronaći notni zapisi glagoljaškog pjevanja u Vrani iz 1963. godine te njihova glazbena analiza. Posljednji članak ovog zbornika zove se »Muzikalna ljepota Francesca Laurane« (541–549), a potpisuje ga Marcel Bačić. U radu autor obrađuje estetsku kulturu umjetničkih djela Franje Vranjanina kojima pripisuje muzikalnu ljepotu.

Na kraju svakog rada autori donose sažetak i cjelovit popis literature koji mogu poslužiti svima koji se bave ili žele baviti područjem Vrane. Kako kaže i sam urednik, Vrana i vransko područje u hrvatskoj historiografiji još su uvijek *terra incognita* tako da će ovaj zbornik zasigurno pomoći u prepoznavanju povijesne važnosti i kulturnog bogatstva Vrane i njezine ravnokotarske okolice.

Josip Vrsaljko